

DOI: 10.2478/clb-2022-0002

**DISTOPIA CENTRULUI.
TRANSNAȚIONALIZAREA MODERNISMULUI
HISPANO-AMERICAN**

Andra Gălan

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
andramg1198@yahoo.com

Abstract

This paper explores Hispanic American literary modernism in light of the theoretical studies of World Literature. Regarding the periphery-center relationship, prevails the idea that there is a hierarchy that positions cultures and, implicitly, literature, near the European center. The focus is on Latin American modernism because it shows that there is a dystopia of the periphery-center relationship. After all, modernism is, in fact, creation and, at the same time, an obsession with the peripheries, born of the time lag from the center. Therefore, the study will analyze the role of cultural exchanges and the division of cultural capital and it will consider the transnationalization of Latin American literature as a starting point for literary modernism.

Keywords: World Literature, Latin American modernism, center, the periphery complex, bidirectional relationship

Pornind de la premisa că literatura reprezintă un teritoriu vast, în care fiecare cultură proclamă universalizare, inovând și (re)configurându-se permanent, pentru a fi recunoscută de centru, iar orice mișcare literară este rezultatul unui proces de

condiționare reciprocă și al unui mecanism ce asigură transferul de coordonate din diferite spații ale literaturii, lucrarea de față își propune să ofere o nouă perspectivă asupra raportului centru - periferie și să evidențieze faptul că o ierarhie nu poate reflecta ritmul în care se coagulează mișcările/curențele literare, valorificând studiile din sfera „World Literature”. Pornind de la studiul lui Franco Moretti asupra relației instaurate între culturile centrale și cele prezumat (semi)periferice, de la concepția conform căreia „există o interdependență universală între națiuni” (Moretti 185), iar schimburile culturale întăresc „cercul dependenței din nou și din nou” (Moretti 166), se va urmări deconstrucția modelului hegemonic propus de Pascale Casanova, care vede relația de influență dintre culturi unidirecțional, dinspre centru spre periferie, și demonstrarea invalidității/ineficienței criteriului ierarhic în ceea ce privește mutațiile literare de anvergură de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, având în vedere că literatura hispano-americană a subminat hegemonia literaturii europene spaniole și franceze, delimitându-se în această mișcare de cultura - matrice și de centru, transformând relația de influență într-una bidirecțională.

Parisul era considerat „orașul-plural, un mozaic de lumi mici” (Casanova 87), centrul imobil al mișcărilor literare de anvergură, iar periferia era captivă într-o legătură de „similitudine forțată” (100) cu centrul, susținută de „convingerea că viața «adevărată» poate fi experimentată doar la Paris - în timp ce viața în provincii este doar o umbră” (166), ceea ce duce la receptarea culturii hispano-americane ca anexă, ca satelit al literaturii europene. Moretti evidențiază rolul avut de periferia sud-americană, faptul că tensiunea sa inerentă constituie un punct nodal în configurarea ulterioară a literaturii franceze, marcând centrul absolut prin conflictul dintre viziuni, prin „acea imagine a tineretului flămând, visător și ambițios”

(100). Cosmopoliți și poligloți, moderniștii sud-americani au convertit insuficiențele, trăsăturile definitorii ale națiunii și nevoia de configurare a unei identități literare într-un fenomen care a determinat mutații geoculturale.

Totodată, se va avea în vedere și transnaționalizarea modernismului hispano-american, surprinderea cauzelor care încă blochează receptarea și factorii care susțin recunoașterea acestuia. Teza demersului de față este susținută de trei mize ample, interdependente, care reconfigurează modernismul ca obsesie/creație a periferiilor, născută din decalajul temporar față de „meridianul Greenwich al literaturii” (229) despre care vorbea Casanova, ca instrument de configurare a identității unei culturi prezumate inferioare și ca dovadă a transformării periferiei într-un vector cultural care asigură transferul de axiome pentru a îmbogăți capitalul literar. Modernismul devine pentru culturile marginale o nevoie compensativă de a autentifica o identitate în curs de formare sau de a afirma o personalitate literară complexă, capabilă de a se delimita de influențele franceze și de a-și construi propria istorie literară, una care iese de sub dominația modelelor, a clișeelelor și a încorsetărilor.

În ceea ce privește raportul care se instaurează între culturi, în demersul de recunoaștere la nivel mondial, Casanova expune în *Republica mondială a literelor* statutul spațiilor marginale, insuficiențele cauzate de contextul socio-politic și dificultățile de configurare a unei identități, cauzate de factori extraliterari. Literatura este văzută ca „un index al nivelului de civilizare” (Drace-Francis 129), ceea ce duce la instituirea unei ierarhii valorice, determinate de poziționarea în raport cu „meridianul Greenwich al literaturii”^{xxiii} (Casanova 30) și cu tradiția cultural-istorică.

Plecând de la ipoteza că „universul literar își produce propria geografie și propriile delimitări, fără a ține seama de

frontierele naționale care generează credința politică (și naționalismele)” (Casanova 33), se poate induce ideea că schimburile dintre culturi sunt realizate într-o manieră liberă, neîngrădită, pentru că „Parisul era în artă la antipodul naționalismului, arta fiecărei națiuni se afirma la Paris” (Rosenberg 209-210). Casanova recunoaște un dialog între literaturile prezumate (semi)periferice și cele centrale, dar vede relația de influență unidirecțional, dinspre centru spre periferie, considerând că Parisul este „o patrie universală [...], un regat al literaturii” (Casanova 40) din care direcțiile sunt propagate spre a fi prelucrate, orice inovație fiind, de fapt, o sinteză a acestora. Pornind de aici, e necesar să precizăm că relația dintre cele două spații geoculturale este una bidirecțională, în care ideile funcționează pe principiul propagării și al dispersiei, ajungând în toate subsistemele centrului. Spre deosebire de matrice, culturile (semi)periferice deschid o direcție spre o vârstă a literaturii care să integreze accelerat reperele oferite de centru, deoarece limitroful este supus unui proces permanent de relativizare, astfel că beneficiază de o libertate mai mare. Lucrarea nu urmărește o diferențiere structurală între cele două tipuri de culturi, ci stabilirea existenței unei relații bidirecționale între acestea, prin acceptarea influenței pe care o poate avea periferia asupra centrului, pentru că și „o cultură minoră și o cultură majoră pot să fie până la un punct realizările plastice ale uneia și aceleiași matrici stilistice” (Blaga 261-275), numite în studiile recente *World Literature*. Fără a depersonaliza centrul, periferia restituie literaturii capacitatea de conștientizare a lucrurilor, a ființării, prin valorificarea insuficiențelor proclamate și impune noi deziderate în literatura mondială, modificând reperele prin estomparea „desenului din covor” (Casanova 10), pentru că are o structură mai „imaginativă, pasiv deschisă destinului, spontană, naiv cosmocentrică, de o fulgurantă sensibilitate metafizică, improvizatoare de jocuri,

fără simțul perenității” (Blaga 261-275), în timp ce o cultură centrală sau majoră, cum o numește Blaga, „e, în primul rând, volițională, susținut și metodic activă, ea se afirmă cu încăpățănare în fața destinului, își organizează un câmp de înrăurire, e expansiv-dictatorială, dar și măsurată din prudență, e rațională, are simțul perspectivelor și al trăinicieii, e constructivă” (270). Dacă periferia are „rol de constelație determinată în creația culturală” (271), ea are și structurile sale autonome, ireductibile și inovatoare, care permit transferul direcțiilor estetice în sens invers, ceea ce presupune un proces de recadrare permanentă prin acceptarea influenței exercitate bidirecțional. Se impune interogarea sensurilor, a funcțiilor periferiei și asumarea lor conștientă de centru, altfel, revoluțiile literare devin inevitabile, cum s-a întâmplat în cazul modernismului hispano-american.

Referitor la relația dintre cele două poziționări teritoriale, periferia devine pandantul unui alt construct teritorial, centrul, figurând pentru a putea susține revoluția adusă de modernism la nivelul literaturii și al celorlalte arte. Se impune reabilitarea concepției asupra spațiilor periferice și, implicit, asupra literaturii de limbă spaniolă (Spania și America Latină), dizolvarea reticenței înregimentate în conștiința critică. După cum se va vedea în continuare, în cazul modernismului are loc o resemantizare a criteriilor de ierarhizare, până la dizolvarea lor și recunoașterea funcționalității fiecărei structuri teritoriale/culturale (indiferent de poziția sa). Periferia dobândește astfel noi roluri datorită respectivelor presupoziii care o definesc depreciativ, pentru că, spre deosebire de centru, ea e polivalentă, având abilitatea de a controla forțele centripete oferite de noua perspectivă asupra literaturii. Extrapolând, America de Sud devine un decapant în raport cu Europa și cu centrul francez, determinând reconfigurarea permanentă a acestuia, forțând relativizarea și anulându-i treptat rigiditatea.

În cazul modernismului are loc o distopie a centrului, ajungând să se poziționeze exterior propriei sale existențe, pentru a analiza schimburile culturale și divizarea capitalului cultural, pentru a fi recompus, de periferii. Aparenta vulnerabilitate și instabilitate teritorială a Americii de Sud potențează expresivitatea unei literaturi care va determina recadrarea întregului sistem al literaturii mondiale. Astfel, periferia a trecut printr-un proces de autolegitimare, ilustrat de contextul socio-politic care a dus la numeroase re poziționări geoculturale, având loc o substituție, pentru că America Latină devine noul centru al modernismului. Se constată o tendință generală^{xxiv}, deși prea puțin nuanțată, de a încadra modernismul sub cupola influențelor venite pe filieră franceză, subestimând spațiul literar hispano-american, deși modernismul se naște tocmai acolo, în America de Sud, din încercarea de construire a unei personalități culturale prin sincronizarea cu centrul tuturor literaturilor.

Critica se orientează și orientează discursul bazându-se pe o preconcepție: existența unei ierarhii care poziționează culturile și, implicit, literaturile, sub relația unidirecțională periferie - centru. Valorificând ideea existenței unei axe verticale a literaturii mondiale, care influențează valoric receptarea critică, Pascale Casanova privește modernismul într-o (prea) strânsă legătură cu spațiul francez, din cauza „slăbiciunii culturale a Americii de Sud”^{xxv} (Candido 236-237). Proclamând ideea unui centru absolut, stabil și dominant, minimalizează forța și rolul avut de America de Sud în configurarea unor repere fundamentale pentru dezvoltarea literaturii de secol XX. Deși recunoaște importanța lui Rubén Darío ca întemeietor al modernismului, reduce demersul acestuia la un transfer al resurselor literare franceze în limba spaniolă, bazându-se pe fascinația exercitată de Franța asupra scriitorilor sud-americani. Ei nu importă modernitate, ei creează modernismul, fascinați

fiind nu doar de Franța, ci și de alte țări din America Latină și din Europa.

Teodora Dumitru se raliază opiniilor expuse anterior, observă în studiul său că „Franța a creat prin poeții săi din a doua partea a secolului al XIX-lea premisele și substanța a ceea ce azi numim modernism literar, dar n-a participat la dezbaterile teoretice soldate cu promovarea acestui concept integrator; pe de altă parte, vehiculatorii modernismului par să fi trecut prea ușor peste faptul că, în unele cazuri, «modernismul» nu e decât o formă de «teoretizare retroactivă», un concept decantat în postumitatea curentelor pe care pretinde a le îngloba, și o realitate confirmată, pretutindeni, de documentul epocii” (Dumitru 229), dar nuanțează expunerea, orientând discuția spre adevărata origine a modernismului, „hispanicul el modernismo (datorat unui poet nici măcar spaniol, ci nicaraguan)” (229), reliefând că „modernismul literar este un concept evasiabsent în discursul metaliterar francez din prima jumătate a secolului al XX-lea” (229). Franța a avut modernitatea, dar nu a avut modernismul, astfel că a încercat să și-l însușească prin amplificarea influenței avute asupra culturilor fragmentate de confruntările socio-politice, refuzând să destabilizeze centrul. Decalajul temporal al unei națiuni în curs de dezvoltare la nivel cultural, dublat de existența unor zone incomplete din punct de vedere al tradiției literare, sugerează constituirea progresivă a unei identități și a unei imagini a propriei culturi, asumate începând cu descoperirea contrastului dintre metropola europeană și continentul american.

Putem vorbi în acest caz despre receptarea Americii de Sud ca „margine a marginii” (Cornis-Pope 19) aclimatizând conceptul propus de Marcel Cornis-Pope, raportându-ne la statutul său dublu periferic, în raport cu Europa și cu Spania. America de Sud s-a aflat permanent între două borne de influență, Spania și Europa, cu precădere, Franța, dar odată cu

modernismul are loc o rupere violentă de cele două și inversarea relațiilor instaurate anterior. Este pentru prima dată în istoria literaturii de limbă spaniolă când America Latină se delimitează pregnant de Spania, devenind noua matrice a modernismului. Depășindu-și statutul și forțând obținerea independenței pentru a se fixa pe harta literară, aceasta devine o „cultură margino-centrică” (4) care provoacă paradigma impusă de centru, circumscriind o dimensiune dialogică, internă (în sensul unui dialog cu alte tradiții etnice), dar și exterioară (în termenii unui dialog cu paradigme geoculturale mai vaste). Astfel, rețeaua care se formează în urma schimburilor dintre periferie și centru nu relativizează spațialitatea, ci îi sporesc complexitatea și raza de acțiune. Principiile de ordonare sunt înlocuite cu cele de destructurare în cazul modernismului, iar demersul devine funcțional tocmai prin instrumentalizarea unor „discontinuități, borne politico-culturale, puncte de cotitură” (Modoc 13). Literatura hispano-americană nu e un hibrid, deși dislocările spațiale favorizează această concepție, prevalând la nivelul criticii ideea conform căreia nu e decât un satelit al literaturii franceze/spaniole, de care se apropie prin imitație.

Poziția dublu periferică a Americii de Sud a favorizat apariția unor forme diferite de literatură, de dialog artistic, iar diada periferie - centru se transformă într-o triadă, implicând spațiul spaniol și cel european. Situată inițial între cele două borne, cultura hispano-americană schimbă direcția și devine borna universală care transmite alte coordonate spre centrul european și spre cel spaniol prin figura lui Rubén Darío, care a oferit zone neexplorate pentru literatură, în căutarea eliberării de clișeele secolelor anterioare și a construirii unei personalități culturale recunoscute la nivel mondial, transformând modernismul în instrumentul de „căutare și afirmare a individualului prin intermediul universalului” (de Onis 35-42). Legătura invocată, dintre Spania și Franța, dintre modernism și

curentele franceze, poate fi explicată prin referire la semnificația literaturii „un univers centralizat, cu propria-i capitală, cu provinciile și hotarele sale, în care limbile devin instrumente ale puterii [...] Luptele se poartă acolo între limbi rivale, revoluțiile sunt în același timp literare și politice. Istoria lor nu poate fi descifrată decât pornind de la măsura literară a timpului, de la «tempoul» propriu universului literar, dar și de la localizarea unui prezent specific: meridianul Greenwich al literaturii” (Casanova 12), spre care încercau să ajungă „pentru noi, hispano-americanii, acest prezent real nu se afla în țările noastre: era timpul trăit de ceilalți, englezii, francezii, nemții. Era timpul New York-ului, al Parisului, al Londrei” (Paz 18-20).

Rolul principal al lui Darío și al moderniștilor hispano-americanii în ecuația construirii unei literaturi revoluționare și, în același timp, autonome și valoroase, este de a marca fuziunea ideilor, modul în care influențele externe pot fi modelate și integrate într-un proces mai complex, alături de entuziasmul, încrederea și forța unei națiuni recent stabilizate, aspecte care stau la baza recunoașterii Americii Latine ca punct de plecare pentru modernism.

Transnaționalizarea modernismului hispano-american constituie o necesitate pentru studiul acestui fenomen complex, întrucât presupune un mecanism al (re)construcției identitare, formând o rețea de identificare cu alte constructe naționale, instaurând raporturi diferite între literatură, cultură și teritoriile geoculturale. Astfel, modernismul trebuie „să fie văzut ca «unic corespondent al unui moment inegal de dezvoltare socială» sau a ceea ce Ernst Bloch a numit «simultaneitatea nesimultanilor»... coexistența realităților din momente radical diferite ale istoriei” (Jameson), format dintr-o succesiune de modernități/modernisme periferice, care compun un mecanism al evoluției și al inovației, în care fiecare cultură preia coordonatele primite de la centru și le resemantizează, îmbogățind capitalul global.

Dobândirea autonomiei Americii Latine are consecințe multiple asupra literaturii, una dintre cele mai importante fiind modificarea limitelor, depășirea influențelor care dominau „meridianul Greenwich” (Casanova 12), ceea ce duce la modificarea centrului. „Spațiul literar mondial, atât cel istoric, cât și cel geografic, ale cărui contururi și frontiere n-au fost niciodată trasate sau descrise, se întrupează în scriitorii înșiși: ei sunt și fac istoria literară” (12), iar Darío, pornind de la „«tempoul» propriu universului literar” hispano-american (12), modifică însuși centrul schimburilor culturale. Deși cel mai adesea a fost considerată o insuficiență a culturilor periferice, decalajul temporal este cel care contribuie în mod decisiv la dezvoltarea originalității proprii și la o dinamică variată a modernismului, astfel încât să articuleze un fenomen complex. Distanța anterioară față de centru e cea care permite formarea unei perspective inițial detașate, care se apropie de centru pe măsură ce se îndepărtează de direcțiile impuse. Odată dobândită originalitatea, apropierea e posibilă datorită asumării unei identități literare și culturale. Periferia devine centru tocmai pentru că are forța de a configura o rețea de conexiuni între culturi/literaturi și de a menține conexiunea cu statele europene.

De ce este necesară transnaționalizarea modernismului hispano-american? Motivele sunt numeroase, dar vom avea în vedere transcenderea naționalismului prin configurarea mult râvnitei identități și a frontierelor culturale care îngădesc circulația noilor viziuni artistice. Periferia deconstruiește centrul, potențându-i semnificațiile, iar legitimarea acestei distopii este ilustrată magistral de modernismul sud-american, care devine exponent al unei inversări paradigmatică, prin valorificarea insuficiențelor și a decalajului temporal din care se naște originalitatea. Scriitorii moderniști hispano-americani erau cosmopoliți și poligloți, elemente care au facilitat mutația fundamentală la nivel structural și modificarea relației

unidirecționale de influență într-una bidirecțională, înglobând numeroase conexiuni transfrontaliere. Important de menționat aici este că ineficiența criteriului ierarhic și existența „mecanismelor de dispersie internațională [...] au dus la formarea primelor rețele interliterare globale” (Modoc 13), prin diferite căi (călătoriile intelectualilor, presă literară, acțiuni, traduceri etc.). În ciuda reticenței criticilor și a opiniilor conform cărora modernismul a fost un import/ o simplă sinteză a curentelor franceze, America Latină era nevoită să își configureze o identitate culturală, ceea ce a implicat, (in)voluntar, și aclimatizarea direcțiilor fundamentate/ recunoscute la nivel european, precum și adaptarea scrierilor la aceste deziderate. Cu toate acestea, are loc o modificare fundamentală prin inovațiile aduse de literatura hispano-americană, determinând o re poziționare a centrului. Dincolo de ineficiența unei ierarhii bazate pe contextul socio-economico-politic, modernismul hispano-american constituie prima încercare de „export cultural (în sensul unei acumulări transfrontaliere de capital simbolic) venite din direcția unor literaturi naționale periferice” (12) și devine un fenomen fundamental pentru „worlding-ul literaturii” (12).

America Latină a jucat un rol fundamental în cadrul schimburilor literare, nu doar încurajând, ci bazându-și demersul de autentificare a modernismului pe cosmopolitism, dar receptarea sa a cunoscut numeroase inadvertențe, astfel că instrumentul de bază a devenit un „operator axiologic negativ” (Sapiro 481-504), plasând literatura sub eticheta imitațiilor, deși însăși Casanova expunea funcția Parisului, de a atrage periferiile care căutau afirmare. Transnaționalizarea presupune rețele de influență și de idei, iar culturile prezumat periferice trebuie să-și negocieze autonomia și să-și configureze identitatea înainte de a se înscrie în câmpul literar și înainte de a participa la schimburile de capital, chiar dacă direcțiile au fost transmise de la centru.

Spania și Franța sunt cele care deschid „câmpul literar transnațional” (481), păstrând o relație de interdependență între literatura franceză, spaniolă și cea hispano-americană. Periferiile nu sunt autonome față de centrele lingvistice care, „parțial din cauza colonialismului, dar și din cauza hegemoniei, formează câmpuri literare transnaționale” (481). America Latină se dezice cu mare dificultate de Spania și doar odată cu modernismul, când are loc dubla delimitare față de literatura europeană și față de literatura spaniolă, ieșind de sub eticheta unei literaturi minore. Dacă internaționalizarea sa nu interferează cu suveranitatea Parisului, transnaționalizarea revoluției moderniste determină acceptarea raportului bidirecțional de influență, ilustrând configurarea unei identități culturale pluristratificate, comune și a locului său în angrenajul *World Literature*.

Folosind conceptul propus de Dionýz Ďurišin, vom numi „comunitate interliterară” (Ďurišin 106) toate scrierile moderniste din Spania și din America Latină, bazându-ne pe legătura istorico-politică, pe traumele fragmentării, pe proximitatea culturală și pe experiențele - oglindă care le apropie. Vorbim despre o „comunitate interliterară” (Spania și America Latină), care intră - sau ar trebui să intre - în componența „comunității imaginate” (Anderson), reprezentate de punctele geoliterare în care s-a dezvoltat modernismul și în care am observat o dinamică fluidă a acestuia (spațiul european, cu precădere Franța). Fără a fi teritorială, o comunitate geoliterară este restrânsă, comprimă direcții care se dezvoltă ramificat și care circulă bidirecțional, de la centru spre periferii și de la periferii spre centru. Între „raporturile literare naționale” (Ďurišin 106) spaniole și „raporturile interliterare” (106) spaniol-europene se coagulează modernismul literar, iar transnaționalizarea acestuia survine ca o recunoaștere a importanței avute de fiecare dintre acești piloni. Între cele două focare teritoriale, între centru și periferie, ia naștere o revoluție

literară care devine un mod de legitimare identitară a unei civilizații fragmentate și plasate în partea inferioară „a meridianului Greenwich al literaturii”.

Legătura dintre culturile centrale și periferice se stabilește, în cazul modernismului, pe baza unor parametri extra-literari, cel mai important fiind necesitatea de acceptare a existenței sale în siajul cultural. Astfel, în cazul spațiului sud-american, spaniol și francez, discutăm despre o relație distinctă de evoluție, dar care, prin insuficiențele existente, contribuie semnificativ la conturarea unei mutații literare de anvergură. Modernismul nu a însemnat doar o schimbare a paradigmei și o rupere de formele anterioare, ci și o răsturnare a ierarhiilor, în urma căreia culturile prezumat minore au început să concureze centrul. Compunându-se din periferii, care, în spațiul geoliterar, au determinat schimbări la nivelul viziunii artistice și al modului în care esteticul devine un apanaj al eticului și al antiistoriei, al antiliteraturii de până atunci, revoluția hispano-americană accentuează existența unei relații cu dublu sens și demonstrează că harta literară este un teritoriu dinamic, în care criteriile sunt puternic relativizate.

În ceea ce privește modernismul hispano-american, transnaționalizarea presupune o nouă încadrare geografică, dizolvarea frontierelor și modificarea criteriilor de valorizare, altfel spus, dizolvarea ierarhiilor bazate pe contextul socio-politic, fragmentarea istorică și pe vârsta unei națiuni. Un câmp literar poate deveni transnațional doar dacă reușește să își afirme autonomia față de „național, internațional, supranațional sau forțe politice și economice” (Sapiro 481-504), iar America Latină realizează acest lucru prin literatura modernistă. Critica vremii a considerat tentativa de impunere a modernismului hispano-american ca dovadă a unei eliberări temporare de sub matricile formative și lingvistice (Franța și Spania), deși a constituit un punct terminus pentru secole de dominație politică

și culturală. Beneficiind de autonomie literară, pentru propagarea modernismului a fost nevoie de intervenția fondatorilor săi, a agenților literari, în fruntea cărora s-a aflat Rubén Darío, prin răspândirea ideologiei sale literare la nivel european. Propagarea sa nu s-a făcut dinspre Europa spre restul lumii, ci dinspre America Latină spre Europa și celelalte spații culturale, fiind vizibilă distopia centrului, modificarea direcției de propagare a axiomelor literare datorită unei viziuni artistice noi.

Transnaționalizarea presupune o interogare a barierelor culturale și a exegezei anterioare, o analizare a cauzelor care au dus la subminarea rolului avut de o cultură (semi)periferică în coagularea unei revoluții literare. Pentru a putea discuta despre unificarea unui câmp literar transnațional hispano-american sunt necesare instrumente care să o valideze pozitiv (premiile literare, festivaluri sau critică pozitivă). Domeniul literar depindea de circulația globală a cărților și de presa literară a vremii, iar un instrument fundamental pentru răspândirea modernismului în spațiul european a fost revista *Mundial Magazine*, fondată la Paris de frații Guido și de scriitorii spanioli Salvador Rueda și Juan Valera, prin care inovațiile lui Darío au fost legitimate. Autentificarea ideilor hispano-americane s-a realizat prin diferite instrumente, precum, „forța, prestigiul, volumul capitalului lingvistico-literar [...], numărul de poligloți literari” (Casanova 30), scriitorii care au devenit „agenți de schimb” (30), facilitând circulația textelor din spațiul sud-american, în cel european și în cel spaniol. E un demers nodal, ele nu se transmit din cultura - extensie în cea spaniolă, ci doar după opriri în spațiul european. Totodată, un rol important l-au avut ambițiile de afirmare identitară, care au condus la instaurarea unei utopii aparent negative, „autonomia culturii dominate față de cultura dominantă” (Casanova 40) transformând spațiul cultural într-o

confruntare a periferiilor cu centrul, spațiile de circulație a ideilor extinzându-se dincolo de barierele naționale.

În ciuda faptului că insuficiențele de receptare a literaturii Americii de Sud au constituit un impediment în dobândirea autonomiei literare la nivel național, au devenit un instrument de diferențiere la nivel transnațional. Principalul instrument al transnaționalizării este tocmai inițierea unui dialog cu alte culturi, cu o tradiție valoroasă. Lucrarea de față reduce transnaționalizarea la o distopie a centrului și la un raport bidirecțional de influență, un cosmopolitism bidirecțional, evidențiat de metafora întrebuițată de Gabriela Montaldo, prin figura „vizitatorului distins” (Montaldo 1-9), a intelectualului care străbate simultan cultura și spațiile Europei și ale Americii pentru a observa dinamica unei literaturi vii. Astfel, cadrele transnaționalului au fost rescrise cu ajutorul diversității, al poliglotismului, cosmopolitismului și globalizării. Cea de-a doua strategie constă în transformarea deficiențelor în materie primă pentru modernism, pentru că acestea stau la baza individualizării, cum bine remarcă Casanova „toate complexe transformate în strategii de legitimare sunt modalități de acumulare a capitalului literar, specifice culturilor în curs de dezvoltare” (Casanova 18). În același timp, „orizontul cultural” (Ferrada 57-71) care a condus la „autonomia literară a continentului” (57) a favorizat în mare ca, atunci când a existat o modificare în ceea ce privește modelul cultural spaniol sau referința sa redusă, sensul unirii să devină continental; adică, în ciuda naționalităților, a avut loc o întâlnire, dar nu printr-un traseu social, ci în cele din urmă, estetic, literar sau cultural.

Paradoxal, legitimarea definitivă a modernismului s-a realizat printr-un demers negativ, prin fervoarea opoziției și prin anvergura antimodernismului, dublul său complementar. Antimodernismul survine ca o critică la adresa tendințelor inovatoare manifestate în spațiul cultural, propunând întoarcerea

spre centru și stabilizarea în proximitatea sa. Compagnon insistă asupra lucidității inovației pe care o aducea modernismul, precizând un aspect fundamental, „calitatea de antimodern nu rezidă în refuzul net al modernității, ci în atitudinea ambivalentă față de ea, într-o sfâșiere lăuntrică” (Compagnon 5). În ciuda faptului că modernismul a însemnat o nouă pagină în istoria literară, originile hispano-americe au constituit impedimentul major în acceptarea sa ca mutație fundamentală, pentru că resursele de care dispunea erau imense pentru tradiția literară (aproape) inexistentă a Americii Latine, reușind nu doar să se apropie de „meridianul Greenwich al literaturii” (Casanova 22), ci să îl schimbe. Modernismul „a fost întotdeauna antimodern, adică ambivalent, conștient de sine, a trăit modernitatea ca pe o smulgere” (Compagnon 16) și s-a răspândit prin efervescența combaterilor succesive, prin denunțări acide sau prin bătălii în câmpul literar, prin deziderate care veneau în contradicție cu noile axiome impuse.

Antimodernismul reprezintă o ipostază a modernismului, iar cei situați împotriva sa sunt, implicit, angrenați în el. Negând, ei autentifică inovația. Oponându-se, o teoretizează. Scriind împotriva ei, o valorifică. „Nu există modern fără antimodern” (Compagnon 19), pentru că „antimodernul în modern e însăși cerința libertății” (19). Intelectualii țărilor europene au fost antimoderniști în ceea ce privește modernismul hispano-american, pentru că nu erau pregătiți să accepte substituirea centrului literar în ceea ce privește o revoluție literară care aducea atât de multe schimbări, fiind închiștați în prejudecățile anterioare, conform cărora nu se poate demara o mutație literară dintr-un spațiu limitrof, inferior, deși în centrul său se afla un cosmopolit, Rubén Darío, care încerca să mențină conexiunea cu Franța și Spania, atât prin activitatea sa literară, cât și prin cea publicistică.

Modernismul e, în fond, un schimb cultural, pe care fiecare țară îl adoptă în funcție de propriile trăsături și capacități. Problema e, de fapt, punctul de plecare al acestei mișcări literare. Istoria literară știa că orice schimbare pornește de la centru, unul european, care a fost, cel mai adesea, Franța. Nu doar Franța se opunea acceptării mișcării ca venind din teritoriul hispano-american, reducând-o la o simplă importare de simbolism și parnasianism, ci și restul țărilor europene și, implicit, Spania, deși tradiția celor două culturi s-a intersectat permanent de-a lungul secolelor. Fiind o revoluție a literaturii de limbă spaniolă, modernismul s-a confruntat cu cea mai puternică opoziție chiar în Spania, din cauza naționalismului exacerbat, ceea ce a dus la apariția unei grupări care s-a autointitulat „Generația 98”.

Modernismul și antimodernismul coexistă, se sprijină reciproc și asigură o înțelegere globală a unui fenomen fundamental. Deși cosmopolitismul este una dintre coordonatele esențiale ale modernismului, în Spania și în Franța încă exista un pronunțat caracter individualist, naționalist. Se respingeau orice modificări care nu aveau punctul de plecare în propriul teritoriu, fiind considerate încercări de alterare a istoriei literare. Cu toate acestea, antimodernismul a (re)unificat cultura hispano-americană și cea spaniolă, iar modernismul a beneficiat de recunoaștere la nivel mondial. Paradoxul constă în modul de autentificare a modernismului, pentru că legitimarea și transnaționalizarea lui au avut loc prin contestatarii ei, care alcătuiau, de fapt, fundalul cultural de care avea nevoie acest fenomen pentru a se înscrie în istoria literară, „antimodernitatea antimodernilor” (Compagnon 12) constituind „adevărata și durabila lor modernitate” (12).

Transnaționalizarea unei mișcări literare este susținută prin diverse strategii, dar în cazul modernismului, aceasta întârzie (încă) din pricina inadvertențelor asupra relației dintre culturile periferice și cele centrale. Cu toate acestea, bazându-ne

pe rețeaua de conexiuni pe care o formează modernismul pe harta literaturii și pe redefinirea frontierelor literare pe care o realizează David Damrosch, e importat să precizăm că transnaționalizarea se sprijină pe dezideratul conform căruia „comunitățile și mișcările literare larg dispersate pot împărtăși lucrări din întreaga lume” (Damrosch 7), indiferent de criteriile ierarhice, extra-literare. Tocmai pentru că sunt exterioare, ele nu pot fi decisive (Blaga 261-275).

Astfel, studiul de față reconfigurează poziția Americii Latine în cartografia literaturii mondiale, considerând că această oferă cadrul necesar pentru circulația ideilor și pentru schimburile literare, devenind o strategie de rescriere a textelor ce formează istoria. Stabilitatea sistemelor este relativă, ele nu sunt atotsuficiente, iar periferiile au forța de a deconstrui suveranitatea centrelor prin faptul că pot concura orice structură teritorială și orice tradiție literară, deoarece beneficiază de o mai mare libertate și o evoluție accelerată, în nevoia de anulare a decalajului temporal. În acest demers, valorifică cosmopolitismul și poliglotismul, care stau la baza unei recunoașteri transnaționale, acțiunile moderniştilor fiind îndreptate spre ilustrarea forței unei națiuni recent stabilizate, care a ieșit de sub secole de dominație și de subordonare. Studiul de față recuperează „pluriidentitatea” unui teritoriu mobil, o literatură care se compune din trăsăturile particulare ale unor culturi marginalizate din pricina statutului și a fragmentărilor cauzate de confruntări politice.

Cercetarea de față analizează modul în care culturile (semi)periferice contribuie la afirmarea unui nou curent literar, pe măsură ce își construiesc propria identitate, reevaluând, din acest punct de vedere, originile unui concept impus în istoria literară pe alte filiere. Născut în urma fragmentărilor la care a fost supusă America de Sud, modernismul reprezintă o macrostructură tipologică, o revoluție provocată de decalajul

față de literatura europeană, a cărui evoluție cunoaște numeroase inadvertențe, noduri tensionale și articulări contradictorii, care au meritul de a-i autentifica forța și răspândirea la nivelul hărții literare. Astfel, modernismul și-a depășit condiția de fenomen literar, devenind o mutație cu influențe la nivelul culturilor globale, pe care le-a determinat să se analizeze și să se alinieze noului prezent, o mutație transplantată de europeni. Reevaluarea originilor modernismului are rolul de a recupera critic influența scriitorilor hispano-americani asupra literaturii din Europa, al căror demers de configurare a identității echivalează, în fond, cu o revoluție dinspre particular spre universal, dinspre periferie spre centru.

Bibliografie

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections of the Origin and Spread of Nationalism, revised and extended version*. London, Verso, 1991.
- Blaga, Lucian. *Trilogia culturii*. București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.
- Călinescu, Matei. *5 fețe ale modernității*. trad. de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, București, Editura Polirom, 2017.
- Candido, Antonio. *Literatura y sociedad*, México, Editura Universidad Nacional Autónoma de México, 2007.
- Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor*. trad. de Cristina Bîzu, București, Editura Art, 2016.
- Compagnon, Antoine. *Antimodernii*. trad. de Irina Mavrodin și Adina Dinițoiu, București, Editura Art, 2008.
- Cornis-Pope, Marcel, Neubauer John (ed.). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and the 20th Centuries*. vol. I-IV, Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2004-2010.

- Damrosch, David (ed.). *World Literature in Theory*. Hoboken, Willey Blackwell, 2014.
- de Onís, Federico. *Sobre el concepto del modernismo*. Madrid, Gredos, 1974.
- Drace-Francis, Alex. *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity*. London-New York, Tauris Academic Studies, 2006.
- Dumitru, Teodora. *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*. București, Muzeul Literaturii Române, 2016.
- Ďurišin, Dionýz. *Theory of Interliterary process*. translated by Jessie Kocmanová and Zdeněk Pištek, Bratislava, Slovak Academy of Sciences, 1989.
- Ferrada, Ricardo. *El modernismo como proceso literario*. Revista Literatura y Linguística, Numero 20.
- Modoc, Emanuel. *Internaționala periferiilor*. București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2020.
- Montaldo, Gabriela, apud Marta Puxan-Oliva, Annalisa Mirizio. "Rethinking World Literature Studies in Latin American and Spanish Contexts". *Journal of World Literature* 2, 2017.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel, 1800-1900*. London - New York, Editura Verso, 1998.
- Paz, Octavio. *Copiii mlaștinii*. trad. de Rodica Grigore, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2017.
- Rosengerg, Harold. *La tradition du nouveau*. Paris, Editions de Minuit, 1962.
- Sapiro, Gisèle. „The Transnational Literary Field between (Inter)-nationalism and Cosmopolitanism”. *Journal of World Literature* 5, 2020.

WEBOGRAFIE

Jameson, Fredric. *A singular modernity*. London-New York, Verso, 2012, accesibil la <https://thecharnelhouse.org/wp-content/uploads/2017/09/Fredric-Jameson-A-Singular-Modernity-Essay-on-the-Ontology-of-the-Present-2002.pdf>, consultat la 18 octombrie 2021.

NOTE

xxiii concept geografic aculturalizat la care vom mai reveni pe parcursul acestei lucrări pentru a desemna punctul de intersecție al literaturilor, centrul

xxiv Matei Călinescu privește modernismul într-o (prea) strâns legătură cu spațiul literar francez, considerându-l doar „o sinteză a tuturor tendințelor înnoitoare majore care s-au manifestat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Franța (Călinescu 86), în timp ce Pascale Casanova restrânge „modernismo”-ul hispano-american la un transfer al resurselor literare franceze în spaniol.

xxv Antonio Candido definește această insuficiență prin „inexistența, dispersarea și precaritatea publicului disponibil pentru literatură, din cauza numărului mic de lectori reali, apoi „lipsa mijloacelor de comunicare și difuzare (edituri, biblioteci, reviste, ziare), imposibilitatea specializării scriitorilor în munca lor literară, efectuată de obicei ca preocupare marginală (Ca-